

УДК 811.112 2 373.7

Роксоляна Каракевич, кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики німецької мови
Ольга Юзв'як, викладач кафедри романської філології та компаративістики
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ЕТНОЛІНГВІСТИЧНІ ВИТОКИ ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЇ

У статті досліджується позиція щодо етнолінгвістичного коріння лінгвокультурології. Етнолінгвістика є безпосередньою попередницею лінгвокультурології. Вона орієнтує на зв'язок мови й духовної культури, мови й народної ментальності, мови й народної творчості, їх взаємозв'язок та різні види їхньої кореспонденції. Етнографія охоплює разом з іншими й етнокультурологічний аспект, перетинаючись із культурологією. Це, власне, і є підставою, щоб стверджувати про те, що лінгвокультурологія є частиною етнолінгвістики.

Ключові слова: етнолінгвістика, лінгвокультурологія, народна ментальність, духовна культура, етнокультурологічний аспект.

Лит. 16.

Роксоляна Каракевич, кандидат филологических наук, доцент кафедры практики немецкого языка
Ольга Юзв'як, преподаватель кафедры романской филологии и компаративистики
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ЭТНОЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ИСТОКИ ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИИ

В статье рассматривается позиция относительно этнолингвистических истоков лингвокультурологии. Этнолингвистика является предшественницей лингвокультурологии. Она ориентирует на связь языка и духовной культуры, языка и народной ментальности, языка и народного творчества, их взаимосвязей и разных видов их корреспонденции. Этнография охватывает вместе с другими и этнокультурологический аспект, пересекаясь с культурологией. На этом основании можно утверждать, что лингвокультурология является частью этнолингвистики.

Ключевые слова: этнолингвистика, лингвокультурология, народная ментальность, духовная культура, этнокультурологический аспект.

Roksolana Karakevych, Ph.D. (Philology), Associate Prof. of the Practice German Department
Olha Juzvjak, the Lecturer at the Department of Romanesque Philology and Comparative Studies
Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

THE ETHNOLINGUISTIC BACKGROUND OF THE LINGUOCULTUROLOGY

The given article investigates the position concerning the ethno-linguistic roots of linguistics. Ethnolinguistics is an immediate forebear of linguoculturology. It orients the researcher to the consideration of correlation and relations between language and spiritual culture, between language and national mentality, between language and national creativity, their interrelation and different kinds of their correspondence. Intersecting with culturology, ethnography embraces an ethnoculturological aspect alongside with other aspects. This is the reason for stating that linguoculturology is part of ethnolinguistics.

Keywords: ethnolinguistics, linguoculturology, national mentality, spiritual culture, ethnoculturological aspect.

Постановка проблеми. Дослідники мови й культури висловлюють спільну позицію щодо етнолінгвістичного коріння лінгвокультурології. Часто останню вважають частиною етнолінгвістики, стверджуючи, що її завданням є дослідження того культурного змісту, що відклався в значенні мовного знака і є деякою мірою культурною пам'яттю нації [1, 48; 9, 42]. Хоча, на думку С.О. Кошарної, відношення між етнолінгвістикою та лінгвокультурологією не є відношенням загального й окремого (гіперогіпонімії) [6, 11]. Дослідниця стверджує, що відмінність тут полягає і не в синхронічному або діахронічному підходах, як уважають деякі

науковці, потрактовуючи етнолінгвістику як своєрідну історичну, ретроспективну лінгвокультурологію, а в самому об'єкті дослідження – таким об'єктом виступає мова як відображення та вираження культури. В.В. Воробйов визначає об'єкт дослідження лінгвокультурології так: це “взаємозв'язок і взаємодія культури й мови в процесі її функціонування та вивчення інтерпретації цієї взаємодії, як єдиної системної цілісності” [3, 32].

Не викликає сумніву той факт, що саме етнолінгвістика є безпосередньою попередницею лінгвокультурології. Проте кожен зі згаданих напрямів, і тут ми повністю погоджуємося з

позицією С.О. Кошарної, вивчаючи людину в культурі, має свій об'єкт дослідження: етнолінгвістика, наприклад, орієнтує дослідника на розгляд кореляцій і зв'язків мови й духовної культури, мови й народної ментальності, мови й народної творчості, їх взаємозв'язок та різні види їхньої кореспонденції. При цьому мова, як форма етнічної культури, займає домінуючі позиції [1, 48].

Актуальність. Етнолінгвістика являє собою особливу синергетичну амальгаму мовознавства й етнографії, оскільки етнографія, об'єктом вивчення якої є конкретний етнос, його походження, історія, традиції, побут, матеріальні й духовні цінності, розкриває та встановлює зміст таких понять, як етнос, народ і нація, створює контур ареалу поширення етнічної єдності (етногеографія), вирішує проблеми походження (етногенез) та культурно-історичних взаємовідношень народів. Отже, етнографія охоплює разом з іншими й етнокультурологічний аспект, перетинаючись із культурологією. Це, власне, і є підставою, щоб стверджувати про те, що лінгвокультурологія є частиною етнолінгвістики.

Аналіз останніх джерел. В етнолінгвістиці категорії та факти мови й текстів використовуються лише як засіб для глибшого проникнення до власне етнічних процесів [4, 4–5]. У цьому зв'язку абсолютно слушною є думка О.Т. Хроленка, що етнолінгвістика покликана вивчати взаємозв'язок явищ конкретної мови, наприклад російської, з фактами ж російської культури, а також висвітлювати відображення в лексиконі фактів історії народу, елементів його матеріальної, духовної та художньої культури [16, 11].

Лінгвокультурологія виявляє всі підстави, щоб ідентифікувати її як самостійну мовознавчу дисципліну, оскільки визначальною рисою лінгвокультурології О.О. Селіванова називає вихід дослідницьких інтересів останньої за межі етнічної культури, зосередження лінгвокультурологічних розвідок на відображенні в мові й текстах надбань світової культури (інших культур різних епох, субкультур у межах етносу та поза його межами тощо) [11, 261]. Тому до думки В.А. Маслової, що лінгвокультурологія досліджує той культурний зміст, який відклався у значенні мовного знака і є деякою мірою культурною пам'яттю нації [9, 42], можна висловити певні застереження, цілком погоджуючись у цьому питанні з О.Т. Хроленком про те, що лінгвокультурологія не може бути національною [16, 12]. Це означає, що лінгвокультурологія зосереджується на вивченні загальнолюдського культурного змісту, який акумулювався та продовжує акумулюватися в культурній пам'яті тієї чи іншої нації. Власне, й саме поняття “нація” викликає певні

застереження у царині лінгвокультурології, оскільки однією спільною мовою можуть послуговуватися декілька націй (у нашому випадку німецькою мовою послуговуються австрійці та більша частина швейцарців), тому більш адекватно в лінгвокультурологічних дослідженнях оперувати терміном “лінгвокультура”. Т.М. Снітко визначає лінгвокультуру як “особливий тип взаємозв'язку мови й культури, який наявний як у галузі мови, так і в галузі культури та вимагає виявлення в зіставленні з іншим типом взаємозв'язку мови й культури, тобто у порівнянні з іншою лінгвокультурою” [12, 3]. Лінгвокультура є інваріантом у межах мовно-культурної спільноти, диференційованої за різними параметрами (територією, статусом, гендером, віком тощо). Синонімами до терміна “лінгвокультура” конкретно в нашому дослідженні можуть бути такі терміни: “лінгвосоціум”, “мовний соціум”, “мовна спільнота” тощо. Певною мірою синонімічним є термін “етнос”, оскільки поняття, що криється за цим терміном, позначає групу людей, об'єднаних спільними ознаками (об'єктивними / суб'єктивними), а серед цих ознак основними є походження, мова, культура, територія проживання, самосвідомість.

Метою даної розвідки є розкриття етнолінгвістичного коріння лінгвокультурології, продемонструвати, як мова в різних формах її існування, на різних етапах її історії відображала й відображає історію народу, стан того чи іншого етносу в сучасному суспільстві.

Об'єктом дослідження є конкретний етнос, його походження, історія, традиції, побут, матеріальні й духовні цінності, матеріальна та духовна культура народу.

Однією з переваг лінгвокультурології, яка відрізняється від етнолінгвістики матеріалом і метою аналізу, є її спрямованість на вивчення мови й культури сучасного мовця, оскільки об'єктом її дослідження є не лише народні стереотипи, символи, міфологеми, що формують етнічну картину світу. Її мета – опис буденної картини світу в тому вигляді, як вона представлена в щоденному мовленні носіїв мови, в різних дискурсах та різних (вербальних і невербальних) текстах культури. Її матеріалом є живі комунікативні процеси, літературний, філософський, релігійний, фольклорний дискурси як джерела культурної інформації. На думку І.Г. Ольшанського, “лінгвокультурологія “працює” на глибинному рівні семантики, з урахуванням системного та інтегративного підходів до явищ мови й культури. Проводячи співвіднесення значень культурно детермінованих

одиниць із концептами (кодами) загальнолюдської або національної культури, лінгвокультурологічний аналіз дає їм глибинну та об'ємну експлікацію" [10, 30 – 31].

Тут же потрібно, на нашу думку, ще зазначити, що широке розуміння культури дозволяє говорити про культуру матеріальну (артефакти) та духовну (ментафакти). У лінгвокультурології визнають за артефактом культури будь-який штучно створений об'єкт культури, переважно матеріальної. Безумовно, матеріальна культура нерозривно пов'язана з культурою духовною, оскільки будь-який артефакт є не лише витвором рук людини, але й результатом її думки, реалізацією духовної діяльності. У залежності від масштабів і форм взаємодії різних суб'єктів з оточенням розрізняють форми і види культури, насамперед матеріальну і духовну. *Матеріальна культура* – це сукупність опредмечених результатів людської діяльності, що включає як фізичні об'єкти, створені в результаті діяльності людей (знаряддя праці, житлові будинки, книжки, продукти, одяг тощо) – артефакти, так і природні об'єкти, що використовуються людьми – натурфакти. Артефакти завжди мають певну цінність для людини, символічне значення, виконують певні функції. У "Словнику термінів міжкультурної комунікації" Ф.С. Бацевич визначає культурний артефакт (лат. *arte* – штучно + *factus* – зроблений) як втілення певної культури в конкретний матеріальний продукт, поведінковий чи мовний факт, соціальну структуру, повідомлення, оцінне судження тощо [2, 23].

Духовна культура – це сукупність результатів діяльності, що включає нематеріальні об'єкти, створені розумом і почуттями людини (мова, знання, традиції, міфи, символи тощо). Вони існують у свідомості людини, підтримуються людським спілкуванням, але до них не можна доторкнутися, відчути фізично. Нематеріальні об'єкти потребують матеріальних посередників: знання містяться в книжках, традиція привітання втілюється в рукоштованні тощо.

В.В. Красних висуває гіпотезу, що культурний простір може бути описаний у параметрах таких підсистем: когнітивної, метафоричної, еталонної, символної.

Ментафакти класифікують та систематизують по-різному. В.В. Красних визначає ментафакти як елементи змісту свідомості і пропонує дворівневу систему їх класифікації. Перший рівень представлено шкалою "інформативність – образність", він дає триаду "знання – концепти – уявлення". Знання – це "інформаційні", "змістові" одиниці, сукупність яких є певним чином структурованою системою (наприклад,

математичні і фізичні правила, хімічні формули, розташування географічних об'єктів, місце і дати подій та ін.). Знання можуть бути національно нейтральними, наприклад, $2+2=4$. Але разом із тим існують національно марковані знання, що посідають в культурі особливе місце [7, 36].

Знання та концепти – це "термінальні" елементи запропонованої системи, вони є неподільними. Ключовими концептами культури, за А.В. Масловою, є зумовлені нею ядерні одиниці картини світу, що є екзистенційно важливими і для окремої мовної особистості, і для лінгвокультурної спільноти в цілому. До ключових концептів культури належать такі абстрактні імена, як *сумління, воля, доля, батьківщина* [8, 51]. При аналізі концептів виявляється, що культурно-специфічних концептів в будь-якій мові значно більше, ніж видається на перший погляд. Ключові концепти кожної культури посідають важливе місце в колективній мовній свідомості, і тому їх дослідження є надзвичайно актуальною проблемою.

Уявлення включають в себе власне уявлення та образи, а також пов'язані з ними оцінки та конотації; вони можуть поділятися на основі критерію, що формується двома ознаками: одиничність/множинність; прототиповість/відсутність такої (тобто, наявність або відсутність візуального образу предмета). Таким чином, другий рівень представляють чотири елементи системи: прецедентні феномени, духи, артефакти, стереотипи [7, 40]. Артефакти і стереотипи, наприклад, дослідниця вважає не одиничними, але прототиповими, з тією різницею, що первинний образ артефакту базується на реалії з нарощенням якостей і/ або властивостей предмету (як приклад наводиться номінація *скатерть-самобранка* = предмет + додаткові якості), а у випадку стереотипу відбувається редуціювання якостей і властивостей предмету до значущого мінімуму (у когнітивному і диференціальному планах).

У дискурсивних дослідженнях ментафакти розглядаються як когнітивні трансформації, що набувають постійного, а тому закономірного характеру, і змінюють традиційну роль і характер дослідження деяких лінгвістичних явищ. Ментафакти дозволяють перетворити мовні засоби у продуктивні моделі мовленнєвої діяльності (пор. метафора як стилістичний засіб і метафора як текстома, текстова одиниця) [5, 157]. В.А. Сулімов визначає ментафакти як субститути подій, явищ, фактів, інформаційних станів, що підміняють собою реальність / дійсність [13, 42].

Висновки. Сьогодні етнолінгвістика "повернена на категорію етносу та на реконструкцію його культури на основі даних

текстів, звичаїв, ритуалів, що збереглися” [14, 217]. Із цих даних “витягується” екстралінгвальна інформація. До того ж, якщо предметом етнолінгвістики є етнос у його відношенні до мови, то її висновки й рекомендації багато в чому спрямовані на етнографію та історію народу. Тому мета етнолінгвістики – продемонструвати, як мова в різних формах її існування, на різних етапах її історії відображала й відображає історію народу, стан того чи іншого етносу в сучасному суспільстві. Відповідно, об’єкт лінгвокультурології вивчається на “межі” двох фундаментальних наук: мовознавства та культурології. Те чи інше культурне явище розглядається в лінгвокультурології в нерозривному зв’язку з мовою і через мову. Такий підхід ґрунтується на такому положенні: зміни мови та її одиниць (наприклад, семантичної структури слів) зумовлюються змінами в культурі, відповідно, мовні факти володіють пояснювальними можливостями щодо фактів культури, і навпаки, дослідження мовної картини світу (МКС) вимагає залучення фактів культурного характеру – як автохтонних для певного етносу, так і гетерохтонних, але типологічно подібних. Таким чином мова є архівом культурної інформації.

Перспективи подальших досліджень. Ми зазначали вище, що в сучасних лінгвістичних дослідженнях, присвячених вивченню взаємодії мови й культури, домінують лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні розвідки. Показово, що лінгвокультурологія, набирає нині потужних обертів, “затінюючи” навіть етнолінгвістику. Цьому сприяє, імовірно, широке залучення для лінгвокультурологічного аналізу епістемологічного апарата ще однієї нової та перспективної дисципліни – лінгвоконцептології. Слід зауважити, що одне з ключових для лінгвокультурології понять – “культура” – потрактовується неоднозначно, бо воно може, наприклад, вживатися для характеристики певних історичних епох, конкретних спільнот, а також специфічних сфер діяльності або життя (культура праці, художня культура). В.М. Телія пише, що “культура – це частина картини світу, яка відображає самосвідомість людини, що історично видозмінюється у процесах особистісної або групової рефлексії над ціннісно значущими умовами природного, соціального та духовного буття людини” [15, 18], що свідчить про тісний зв’язок культури з концептуальною картиною світу (ККС), тому наступне наше дослідження присвячене саме лінгвоконцептологічним витокам лінгвокультурології.

декодування ментальної ідентичності нації (на матеріалі українських і німецьких етнолексем міфологічного походження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. – Київ, 2004. – 189 с.

2. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. – Київ: “Довіра”. – 205 с.

3. Вороб’єв В.В. Лінгвокультурологія: Монографія / Владимир Васильевич Вороб’єв. – М.: РУДН, 2008. – 336 с.

4. Герд А.С. Введение в этнолингвистику. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1995. – 92 с.

5. Голубева Н. А. Слово. Текст. Дискурс. Прецедентные единицы // Язык, коммуникация и социальная среда. Вып. 7. – Воронеж: ВГУ, 2007. – С. 152 – 168.

6. Кошарная С.А. Мифиязык: Опыт лингвокультурологической реконструкции русской мифологической картины мира / Светлана Алексеевна Кошарная. – Белгород: Изд. Белгородск. гос. ун-та, 2002. – 288 с.

7. Красных В.В. Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология. – М.: Гнозис, 2002. – 284 с.

8. Маслова В.А. Лінгвокультурологія: учеб. пособие [для студ. высш. учеб. завед.] / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.

9. Маслова В.А. Homo lingualis в культуре: монография / Валентина Авраамовна Маслова. – М.: Гнозис, 2007. – 320 с.

10. Ольшанский И.Г. Лінгвокультурологія в конце XX в.: итоги, тенденции, перспективы // Лингвистические исследования в конце XX в.: Сб. обзоров / исслед. Отдел. языкознания; Редкол.: Березин Ф.М., отд. ред. и др. – М.: РАН; Ин-тут научн. информ. по общественным наукам, 2000. – С. 26 – 55. – (Серия: “Теория и история языкознания”).

11. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова; [підручн.]. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

12. Снитко Т.Н. Предельные понятия в Западной и Восточной лингвокультурах: монография / Татьяна Николаевна Снитко. – Пятигорск: Изд-во Пятигорск. гос. лингвист. ун-та, 1999. – 156 с.

13. Сулимов В.А. Когнитивное описание языка и его культурологическая интерпретация: когнитивные трансформации // Филологические науки. – 2006. – №1. – С. 40 – 47.

14. Телія В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты / Вероника Николаевна Телія. – М.: Школа “Языки русской культуры”, 1996. – 288 с.

15. Телія В.Н. Первоочередные задачи и методологические проблемы исследования фразеологического состава языка в контексте культуры.

16. Хроленко А.Т. Иерархия лингвокультурологических дисциплин и их исследовательский инструментарий // Лингвокультуроведение. Вып. 1: сб. научн. тр. – Курск: КГУ, 2001. – С. 8 – 18.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2016